

# CONFLICTIVITAT GENERADA EN EL REPARTIMENT ULTERIOR A LA CONQUESTA FEUDAL DE MALLORCA (1230-1244)

PLÀCID PÉREZ I PASTOR  
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

## Resum

El repartiment dels béns immobles com a conseqüència de la presa de la Ciutat de Mallorca, el desembre del 1229, fou un procés complex que es perllongà més de dos anys i mig. Les dificultats adduïdes pels investigadors a l'hora d'explicar-ho són la complexitat d'amidar i distribuir la terra, la prioritat de sotmetre totalment l'illa, i les tensions generades entre el rei i els magnats. En aquest treball s'analitzen altres dos factors: la convocatòria que fa el rei per a que els magnats tornin desplaçar-se a l'illa l'any 1232, front a l'amenaça de la flota tunisenca de reconquistar-la; i el malestar que sorgí entre el monarca i els seus porcioners quan decidí revisar les cartes de donació originals i reajustar a la baixa la quantitat de terra que els havia adjudicat.

## 1. Introducció<sup>1</sup>

El present article verifica la justesa del diagnòstic que efectuen Torró i Guinot a la introducció del volum dedicat als repartiments de la Corona d'Aragó.<sup>2</sup> Escriuen els editors que "els memorials, registres i minutaris que anomenem 'repartiments' encara es troben lluny d'esgotar les possibilitats que ofereixen", i asseguren que la qüestió dels repartiments no és un tema historiogràficament saturat i superat.

Els llibres de repartiment són una font molt citada pels investigadors, però són pocs els qui en tenen un coneixement profund, més enllà del topònim de l'alqueria o el rafal que els interessa per a un estudi concret, o del nom del genearca d'una nissaga determinada. En conseqüència, cal convenir amb els autors citats que la documentació relativa a les distribucions de béns immobles fetes arran de les conquestes encara poden ser "objecte de revisions i tractaments sistemàtics susceptibles de produir informacions cada vegada més refinades".<sup>3</sup> Mas i Soto afirmen que els repartiments "plantegen un bon nombre de qüestions *insolutes* i insolubles, sobretot pel que fa a l'estructura agrària". Pel que fa al cas concret de Mallorca, ambdós asseguren que el Llibre del Repartiment

---

1. Abreviatures utilitzades: ACA, Arxiu de la Corona d'Aragó; ACM, Arxiu Capítular de Mallorca; ADM, Arxiu Diocesà de Mallorca; AHN, Archivo Histórico Nacional.

2. Torró, Josep; Guinot, Enric. "Introducció: Retorn als repartiments", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, Enric Guinot, Josep Torró, eds. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007: 15.

3. Torró, Josep; Guinot, Enric. "Introducció: Retorn als...": 9-16.



és “una font de dades incalculable”, i sostenen que “malgrat els nombrosos estudis que s’hi han dedicat, és encara un document que planteja més interrogants que respostes”.<sup>4</sup>

En comptades ocasions la investigació s’ha centrat en els còdexs del repartiment com a documents en sí mateixos. La seva naturalesa intrínseca ha estat tímidament estudiada i ni tan sols s’ha assolit una síntesi lògica i satisfactòria del seu contingut. Si, en alguns casos, se n’ha fet una descripció codicològica molt acceptable,<sup>5</sup> en d’altres ni tan sols s’ha arribat a un consens en la interpretació crítica. Sovint s’han atribuït a errades dels copistes, o a la manca de coherència interna del document, aquelles especificitats que no s’han arribat a comprendre de manera satisfactòria.

Partint d’aqueixes constatacions, el present article pretén efectuar l’anàlisi precisa de les dades que proporciona l’anomenat Còdex llatino-aràbic del Repartiment de Mallorca (CLA),<sup>6</sup> comparant-les i complementant-les amb les del Còdex català (CCR)<sup>7</sup> i del Còdex llatí (CLR).<sup>8</sup> Una vegada individualitzats alguns dels interrogants que planteja, s’intenten resoldre els enigmes que dificulten la seva comprensió ajudant-se de la informació que proporcionen alguns documents seleccionats en els registres arxivístics disponibles per als anys immediatament posteriors. A tal efecte, s’han utilitzat els fons del *Archivo Histórico Nacional* (AHN), l’Arxiu de la Corona d’Aragó (ACA), l’Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), l’Arxiu Capitular de Mallorca (ACM) i l’Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM). El *Llibre dels Feys* de Jaume I<sup>9</sup> proporciona informacions complementàries que ajuden a bastir el context històric.

Els documents que s’han pogut localitzar no són gaire abundants, però sí prou congruents amb els còdexs esmentats. Els resultats obtinguts permeten re-elaborar el procés del primigeni repartiment feudal de l’illa i plantejar noves hipòtesis sobre el seu desenvolupament, així com explicar les dificultats que sorgiren durant la seva execució i la conflictivitat que provocaren en el si de la nova societat mallorquina. Una societat que neix fruit de la implantació i rèplica a l’espai conquerit del sistema feudal propi dels conqueridors.

De bell antuvi, hom es topa amb l’ambigüïtat del concepte de ‘cavalleria’, que sembla tenir en el segle XIII una significació plural. En general, el significat del mot coincideix amb allò que Santamària ha definit com a *caballería/módulo*: una unitat de mesura, d’equivalència desconeguda, mitjançant la qual s’avaluà la contribució de cadascun dels participants a la conquesta, tant en per-

4. Mas, Antoni; Soto, Ricard. “El repartiment de Mallorca: diversitat de fonts i d’interpretacions metrològiques”, *Repartiments a la Corona d’Aragó (Segles XII-XIII)*, Enric Guinot, Josep Torró, eds. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007: 75-77.

5. Les més notables són: Montilla, Fernando. “El manuscrito árabe del Repartimiento de Mallorca (Del Archivo Regional Histórico de Mallorca)”. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 95 (1929): 602-637; Busquets, Jaime. “El códice latino-arábigo del Repartimiento de Mallorca (Texto árabe)”, *Miscelánea dedicada al doctor José María Millás Vallicrosa*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1954: I, 243-296; Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment i la documentació feudal*. Salamanca: Parlament de les Illes Balears, 2007; Mut, Antoni. “La documentació de l’època de Jaume I conservada a l’Arxiu del Regne de Mallorca”, *Actes de les Jornades d’estudi i debat: El tractat de Capdepera de 1231 i la independència de Menorca*. Capdepera, 2009: 129-218.

6. ARM. Còdex s/n. Editat en facsimil a: Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatino-aràbic del Repartiment de Mallorca*. ARM, s/n. Salamanca: Parlament de les Illes Balears, 2007.

7. ARM. Còdex 18. Editat en facsimil a: Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei (ARM, 18)*. Salamanca: Parlament de les Illes Balears, 2007.

8. ACA. Cancelleria, reg. 26. Consultable en format digital a <[http://pares.mcu.es/ParesBusquedas/servlets/ControlServlet?accion=36&txt\\_id\\_desc\\_ud=43129596&fromagenda=N](http://pares.mcu.es/ParesBusquedas/servlets/ControlServlet?accion=36&txt_id_desc_ud=43129596&fromagenda=N)>.

9. Es fa servir la versió següent: Jaume I. “Crònica de Jaume I”. *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*, ed. Ferran Soldevila. Barcelona: Editorial Selecta, 1983.



trets com en armes, queviures, vaixells, cavalls, combatents, etc.<sup>10</sup> En el context del present treball, el mot designa també l'immoble o conjunt d'immobles que obtingué cada participant proporcionalment a les respectives cavalleries. Unes donacions que, com es veurà, havien d'estar inscrites ineludiblement en el registre o capbreu que manà confeccionar el rei.

## 2. La divisió del botí i el repartiment

A hores d'ara, ja hi ha unanimitat entre els investigadors a considerar que la divisió del botí i el repartiment immoble de Mallorca es dugueren a terme l'any 1230, tot just acabada la conquesta de la ciutat i abans que no fos completament dominada l'illa. Tal circumstància fou constatada des de fa temps,<sup>11</sup> a partir de la narració del *Llibre dels Feys*. Aquest manuscrit excepcional explica com la divisió del botí —“els sarraïns e la roba”—<sup>12</sup> es va iniciar com a resultat de la pressió exercida pels cavallers, peons i milicians de les viles i ciutats, que desitjaven obtenir beneficis ràpids del saqueig. El rei suggereix que es faci “per quadrelles”,<sup>13</sup> però no té autoritat suficient per a imposar el seu cri-

10. Santamaría, Álvaro. “Demografía de Mallorca. Morabatín de 1329”. *Mayurqa*, 20 (1985): 202.

11. Quadrado, Joaquín María. *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto lemosín*. Palma: Imprenta y librería de D. Estevan Trias, 1850: 433. Santamaría assegura que la comissió del repartiment *abordó el empeño probablemente en el primer cuarto de 1230, tan pronto la circunstancia militar, tomada la ciudad y parcialmente dominados ciertos sectores foráneos de la Isla, permitió poner en marcha los trabajos necesariamente laboriosos y lentos, de levantar a escala insular un catastro de la propiedad urbana y rústica, base técnica inexcusable de la distribución* (“abordà la tasca probablement en el primer quart de 1230, tan prompte com la situació militar, un cop presa la ciutat i dominats parcialment alguns sectors forans de l'illa, permeté iniciar els treballs, necessàriament laboriosos i lents, d'aixecar a escala insular un cadastre de la propietat urbana i rústica, base tècnica inexcusable de la distribució”). Santamaría, Álvaro. “Alba del reino de Mallorca”. *Historia de Mallorca*. Josep Mascaró Pasarius, coord. Palma: Miramar, 1970: III, 28.

12. Jaume I. “Crònica de Jaume I”...: 49 (cap. 89). A més dels objectes mobles, la part més valorada del botí estava constituïda pels captius. Per a l'anàlisi del botí i la condició jurídica, social i material dels captius: Calderón, José Manuel; Díaz, Francisco Javier. *Vae Victis: cautivos y prisioneros en la Edad Media hispánica*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2012; Cateura, Pau. “La contribución confesional: musulmanes y judíos en el reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)”. *Acta Medievale*, 20-21 (1999): 119-138; Ferrer, María Teresa. “La redempció de captius a la Corona Catalano-Aragonesa (segle XIV)”. *Anuario de Estudios Medievales*, 15 (1985): 237-297; García Fitz, Francisco. *Castilla y León frente al Islam: Estrategias de expansión y tácticas militares (siglos XI-XIII)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2001; García Fitz, Francisco. “¿De exterminandis sarracenis? El trato dado al enemigo musulmán en el reino de Castilla-León durante la Plena Edad Media”. *El cuerpo derrotado. Cómo trataban musulmanes y cristianos a los enemigos vencidos (Península Ibérica, ss. VIII-XIII)*, Maribel Fierro, Francisco García Fitz, eds. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2008: 113-166; Jover, Gabriel; Mas, Antoni; Soto, Ricard. “Colonització feudal i esclavitud. Mallorca, 1230-1350”. *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 52-53 (2006): 19-48; Powers, James, F. *A Society Organized for War. The Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages, 1000-1284*. Berkeley – Los Angeles – Londres: University of California Press, 1988: 162-187; Soto, Ricard. “La situació dels andalusins (musulmans i batejats) a Mallorca després de la conquesta catalana de 1230”. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 30 (1994): 167-206; Soto, Ricard. “¿Una oferta sin demanda? La esclavitud rural en Mallorca antes de la peste negra (ss. XIII-XIV)”. *Historia Agraria*, 21 (2000): 11-31; Soto, Ricard. “Fronteres i colònies medievals: el regne de Mallorques”. *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 43 (2001): 77-102; Soto, Ricard. “La conquesta de Mallorca y la creación de un mercado de esclavos”. *Les esclavages en Méditerranée. Espaces et dynamiques économiques*, Fabienne P. Guillén; Salah Trabelsi, eds. Madrid: Casa de Velázquez, 2012: 63-76; Torró, Josep. *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1999; Torró, Josep. “Viure del botí. La frontera medieval com a parany historiogràfic”. *Recerques*, 43 (2001): 5-32; Torró, Josep. “De bona guerra. El ambigu estatut del cautiu musulmán en los países de la Corona de Aragón (siglos XII-XIII)”, *El cuerpo derrotado: cómo trataban musulmanes y cristianos a los enemigos vencidos (Península Ibérica, ss. VIII-XIII)*, Maribel Fierro; Francisco García Fitz, eds. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2008: 435-483; Verlinden, Charles. *L'esclavage dans l'Europe médiévale. Péninsule Ibérique-France*. Bruges: Rijksuniversiteit te Gent, De Tempel, 1955.

13. Encara que manca un estudi a fons sobre el particular, el mot “quadrella” —del castellà *cuadrilla*— té relació amb el “quadreller”, oficial encarregat de dividir el botí obtingut mitjançant les cavalcades i algaes protagonitzades per les milícies vilatanes dels regnes peninsulars al llarg dels segles XII i XIII. Cada col·lació urbana, en la qual s'enquadrava la població urbana medieval, designava els seus quadrellers. El botí era repartit proporcionalment a l'armament aportat per cada participant, una vegada compensats els danys soferts pels combatents, i pagat el cinquè corresponent a la corona.



teri. Finalment s'efectuà una subhasta generalitzada que permeté als bisbes i rics-homes introduir un cert frau en benefici propi, durant les operacions d'inventari, avaluació i licitació.<sup>14</sup> El caos que generà ocasionà els primers problemes socials del nou reialme quan els més desfavorits, creient-se estafats, prengueren per assalt les cases d'alguns magnats.<sup>15</sup>

Res no diu el *Llibre dels béns immobles*. Encara que la historiografia és gairebé unànime a considerar que el repartiment es començà a practicar al mateix temps que la divisió del botí, *ya que era inaplazable satisfacer las justas aspiraciones de los que habían tomado las armas bajo esta promesa*,<sup>16</sup> foren dos processos independents. En aquest cas, es tractava de repartir-se les finques rústiques i urbanes de la manera més beneficiosa, en base a la promesa de proporcionalitat feta en els pactes previs i relativa als mitjans aportats a l'operació militar.<sup>17</sup> Els beneficiaris del repartiment foren enquadrats en cinc grups, encapçalats pel propi rei, en Nunyo Sanç, el bisbe de Barcelona, el vescomte de Bearn i el comte d'Empúries. Cadascun dels cinc fou el cap de llista d'una de les porcions immobiliàries que, amb posterioritat, hagué de compartir amb els conqueridors que formaven part del seu grup.<sup>18</sup> S'adopta aquest sistema per tal d'obtenir una certa simetria en el repartiment dels lots i facilitar-ne la divisió, però sense que suposés l'establiment de cap tipus de submissió vassallàtica entre ells.<sup>19</sup>

D'altra banda, també hi ha consens historiogràfic en el fet que el repartiment quedà escripturat en un conjunt de manuscrits globalment anomenats *Llibre del Repartiment*.

Efectivament, el *Llibre del Repartiment* no és un còdex únic. En definició de Mut és,

un conjunt de còdex i manuscrits que, sota la mateixa denominació genèrica, contenen, per una part, el text de la distribució global de les propietats immobles de la ciutat i de l'illa de Mallorca

---

Solien portar un registre, detallat per escrit, tant de l'equip bèl·lic com del botí (Agudo, María del Mar; Rodrigo, María Luz. "El Fuero de Teruel". *Historia de la Ciudad de Teruel*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 2015: 129-156; Asenjo, María. "El Pueblo urbano: El 'Común'". *Medievalismo*, 13-14 (2004): 181-194; Lafuente, Mario. "De las guerras del rey a la defensa del reino: organización militar y propaganda política en Aragón (siglos XII-XIV)". *Cristianos y musulmanes en la Península Ibérica: la guerra, la frontera y la convivencia*. Ávila: Fundación Sánchez Albornoz, 2009: 435-448; Powers, James F. *A Society Organized for War...*: 162-187; Salvá, Jaime. "Fundación del Reino de Mallorca", *Historia de Mallorca*, Josep Mascaró Pasariús, coord. Palma Miramar, 1975: II, 110-140; Settia, Aldo. *Rapine, assedi, battaglia. La guerra nel Medioevo*. Roma: Laterza, 2009; Torres, Juan. *Repartimiento de Lorca*. Murcia: Real Academia de Alfonso X el Sabio, 1994; Torró, Josep: "Viure del botí...". María Teresa Ferrer defineix la *quadrella* com "les diferents partides de terra delimitades per característiques físiques o derivades de la presència humana, camins, sèquies, muntanyes, barrancs, etc.", que els quadrillers repartien entre la seva mainada. Ferrer, María Teresa. "Repartiments de terres a Oriola després de la conquesta de Jaume II". *Acta Historica et Archeologica*, 22 (2002): 509-535. Les *Partidas* (II.25.2) fixen les indemnitzacions (*erechas*) que han de rebre els combatents per les ferides rebudes o els membres corporals perduts. D'altra banda, a *Partidas* (II.26.12) s'indica que els quadrillers *han de ser tomados haciendo quatro partes de la hueste o de la cabalgada, et escogiendo de cada quarto un hombre bueno que sea tal que sepa temer a Dios et haver en sí vergüenza* ("han de ser elegits dividint la host o cavalcada en quatre parts i escollint, per a cada quartó, un prohóm capaç de témer Déu i tenir prou dignitat"). Per tal que exercixin el seu comès amb equanimitat *cada uno destos quadrilleros hobiesen en sí tres cosas; la primera que fuesen leales, la segunda de buen entendimiento, la tercera sofridos* ("cada quadriller ha de reunir tres qualitats: lleialtat, intel·ligència i paciència"). Alfonso el Sabio. *Las Siete Partidas del rey Don Alfonso el Sabio, cotejadas con varios códices antiguos*. Madrid: Imprenta Real, 1807. Versió digital a <<http://fama2.us.es/fde/lasSietePartidasEd1807T2.pdf>> (Consultat el 3 de novembre de 2018).

14. Torró, Josep: "Viure del botí...": 31.

15. Jaume I. "Crònica de Jaume I"...: 49-50 (cap. 89-92).

16. "ja que era inajornable satisfacer les justes aspiracions dels que havien pres les armes sota aquesta promesa". Salvá, Jaime. "Fundación del Reino...": 119.

17. Soto, Ricard. *Còdex català del Repartiment de Mallorca*. Palma: Govern Balear, 1984: 10.

18. Pérez, Plàcid. "El repartiment feudal de Mallorca: la porció del comte d'Empúries". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 70 (2014): 51-73.

19. Soto, Ricard. "Los antiguos territorios de la Corona de Aragón: Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano", *Historia de los pueblos de España*. Barcelona: Editorial Argos-Vergara, 1984: 120.



feta entre Jaume I i els principals magnats que participaren en la conquesta; i, per l'altra i més particularment, les donacions atorgades als mainaders aportats directament pel mateix monarca.<sup>20</sup>

L'existència de tres còdexs distints, amb les seves similituds i les seves diferències, no ajuda a clarificar la qüestió. A nivell de contingut, les versions catalana i llatina són molt semblants entre sí. Per contra, la versió llatino-àrab proporciona una informació distinta i complementària. El nexce d'unió entre les tres versions —i les còpies posteriors respectives— és la relació d'alqueries i rafals adjudicats als membres de la porció reial. També actua de nexce el memorial de cavallers i cavalleries presents a la conquesta, així com la referència al nombre de cavalls armats que cadascú havia d'aportar per a la defensa futura de l'illa.

El CLA està constituït per 38 fulls de paper de 315 x 110 mm. numerats a llapis. D'acord amb la numeració actual està dividit en dues parts. Els folis 1 a 20 són redactats en llatí, en escriptura cancelleresca aragonesa. Els folis 29v a 37r, nou en total, són escrits en àrab. Els folis centrals 21r a 29r són en blanc.

La part redactada en àrab del CLA és la més antiga. Montilla és el primer que descriu, molt correctament i per ordre dels folis, la diversa informació que conté.<sup>21</sup> Busquets, amb l'objectiu de facilitar-ne la comprensió, en tergiversa l'ordre i agrupa el contingut en diversos apartats en lloc de fer-ho per folis.<sup>22</sup> En el mateix article i en un intent d'estructurar el text, en fa una reorganització personal força peculiar i no gens afortunada. No obstant això, és aquesta agrupació de Busquets la que ha estat acceptada pels estudiosos posteriors. En sengles escrits més tardans, Rosselló<sup>23</sup> i Mut<sup>24</sup> ampliaren notablement el contingut de la descripció, però en mantingueren l'estructura.

L'ordre i la seqüència lògica que proposa Montilla és la més coherent. És conegut que, en les llengües semítiques, que s'escriuen i es llegeixen de dreta a esquerra, la primera pàgina d'un document és el vers i el lector passa les pàgines d'esquerra a dreta. Conseqüentment, els llibres es comencen a llegir per la darrera pàgina. En canvi, en les llengües indoeuropees, la seqüència és totalment a l'inrevés. Una qüestió, aquesta, a la qual no s'ha prestat l'atenció que es mereix. Així, doncs, d'una lectura atenta del facsímil del CLA i la traducció que l'acompanya,<sup>25</sup> es dedueix que les nou pàgines del text àrab s'han d'interpretar com un conjunt diferenciat de les pàgines restants escrites en llatí. D'altra banda, la foliació a llapis numerada a l'occidental que l'acompanya és de factura moderna i, per tant, no té sentit donar-li valor probatori. En conseqüència, s'hauria de començar a llegir aquest text pel final —tal com encertadament fa Montilla—, de manera que el foli 37v seria el foli 1r, i el foli 29v seria el 9r. Val a dir que, tal com han remarcat els autors esmentats, el foli 2r (o 36v) —i només aquest— es troba descol·locat, puix que el seu contingut correspon al començament del document.

La seqüència que se proposa és la següent: Primerament es va escriure la part àrab del CLA, en un quadernet de fulls de paper doblegats pel mig. Els caràcters es traçaren de dreta a esquerra, essent la primera pàgina el vers del darrer foli numerat, que és la manera com s'escriuen i es nu-

20. Mut, Antoni. "Llibre del Repartiment", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Promomallorca S. A., 1988: XVI, 361-365.

21. Montilla, Fernando. "El manuscrito árabe...": 608-615.

22. Busquets, Jaime. "El códice latinoarábigo...": 248-250.

23. Rosselló, Guillem. *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la 'Remembranca...' de Nunyo Sanç y el 'Repartiment...' de Mallorca*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2007: 39.

24. Mut, Antoni. "La documentació de l'època de Jaume I...": 165.

25. Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment...*



meren les pàgines en aquell idioma. Només s'ocuparen els primers nou fulls (en la foliació àrab). Dos anys després es va escriure la part llatina, re-aprofitant el mateix quadernet. Però, en aquest cas, els traços anaren d'esquerra a dreta, essent la primera pàgina el recto del primer foli, tal com es fa en els idiomes indoeuropeus. Només s'ocuparen els primers vint fulls (en la foliació occidental). Les pàgines de l'entremig, sobrereres, quedaren en blanc.

El quadernet originari devia estar relligat a la dreta, segons la pràctica àrab. En el moment d'enquadrar-lo degueren afegir-li les cobertes de pergamí que encara mostra, fixant el cosit a l'esquerra i el sistema d'obertura segons la pràctica europea.

En resum, hom creu que la foliació a llapis a l'occidental és a l'origen de la perplexitat que ha generat el document entre els especialistes. Si el CLA s'hagués foliat segons la lògica àrab —és a dir, a l'inrevés de com està— o, encara millor, amb dues numeracions diferents, probablement s'haurien estalviat molts dubtes. Això demostra que l'anàlisi de Montilla és impecable i que, contràriament, l'autor de la numeració moderna no va interpretar correctament de què anava el còdex o el va mal-comprendre.

D'acord amb aquesta proposta, l'estructura del text àrab queda reflectida a la taula 1.

D'aquesta manera el text adquireix una major coherència i, endemés, ajuda a resoldre algunes incògnites posades de relleu. Entre d'elles, *l'explicit* inserit en llatí al final del foli 8v àrab (30r de l'original), que diu:

*Explicit liber Regis qui dicitur capud brevium quem ipse dimisit in domo Templi Maioricis arabice scriptum et hos est eius translatum et tractat de divisionibus civitatis et insule Maioricarum inter regem et suos et magnates et suos.*<sup>26</sup>

El mot inicial *explicit* correspon al verb impersonal que, en llatí, s'utilitza exclusivament aplicat als llibres per tal d'indicar el punt exacte on acaba l'obra. Com a terme format a partir d'un dels participis del verb *explico*, també es podria interpretar com "queda exposat, explicat o narrat", que el CCR tradueix amb l'expressió "explegat és". Es tracta, doncs, d'una nota inserida per l'escrivà en data posterior a la redacció del text àrab, probablement el mateix autor que va escriure la part llatina. És un toc d'atenció per als lectors desconexedors de l'àrab, per tal d'informar-los i explicar-los de què tracten els folis que venen a continuació. L'escrivà intuïa que la gran majoria dels qui manejarien el document el llegirien segons la pràctica indoeuropea i, precisament per aquesta raó, situa la nota al final del text en àrab, encara que coincideixi amb el principi de l'escrit si es llegeix en concordança amb les llengües indoeuropees. Justament aquest és el fet que degué induir els especialistes a pensar que es tractava d'un paràgraf situat a un lloc inadequat, fora de l'ordre lògic; quan, en realitat, obeeix plenament a la lògica de la combinació entre les pràctiques indoeuropea i semítica d'escriure i llegir un llibre.

El full 29v, que és l'anterior a *l'explicit* segons la paginació original, va encapçalat per una altra nota també clarament posterior: *Hoc extravagans erat in fine predictis libri regis.*<sup>27</sup> Just al davall, ja en àrab, se relaciona el compte aproximat de les jовades dels districtes de Mallorca que pertocaren a

26. "Comença el Llibre del Rei, anomenat capbreu, que diposità a la Casa del Temple a Mallorca escrit en àrab, i aquest és el seu trasllat; i tracta de les divisions de la Ciutat i illa de Mallorca entre el rei i els seus, i els magnats i els seus". ARM. Còdex s/n., f. 30r (f. 8v).

27. Això estava fora de lloc al final de l'indicat Llibre del Rei.





en Nunyo Sanç, una vegada conclòs l'amidament. En total, es comptabilitzen 1.485 jovades<sup>28</sup>. És tracta d'un annex que, com diu Montilla, *no pertenece ya directamente al repartimiento, sino que es una hoja que se copió por haberla hallado suelta en el Liber Regis, el original árabe, probablemente en poder de don Nuño*.<sup>29</sup> L'annex, doncs, segons el sistema de paginació àrab i la foliació proposada, està situat correctament: després de la divisió de l'illa i sense formar-ne part. Tanmateix per això, l'escrivà alerta que es trobava descol·locat al final del Llibre del Rei. És un tipus de nota semblant al primer *explicit* esmentat, per tal d'advertir que el text en qüestió està fora de lloc.

En definitiva, l'*explicit* manté tot el seu vigor i cal interpretar-lo al peu de la lletra. És a dir, que el CLA no tracta exclusivament de la porció reial, sinó de la divisió i adjudicació de l'illa entre el rei i els seus, i entre els magnats i els seus. Tots els participants a la conquesta són presents en aquest repertori, si més no a través del respectiu magnat cap de fila. Cadascun d'ells obté la seva part específica, unívoca i delimitada. Tot el que hi havia a l'illa hi estava comprès: els carrers, places, ponts, banys, mesquites, horts, molins d'aigua i de sang, cementiris i altres immobles i espais públics de la ciutat quedaren inclosos dins la porció assignada a cada qual. I si, a més de les terres conreades, hi havia fora la ciutat terres sense conrear, fonts, síquies, molins, forns, banys, mesquites, cementiris i petites agrupacions de cases o llogarrets amb carrers i places, també romangueren inclosos dins el districte assignat a cadascú. No hi havia res més a repartir.

Malgrat que el document no porta cap data explícita,<sup>30</sup> és indubtable que la versió àrab recull la primerenca divisió del regne de Mallorca entre el rei i els magnats, feta el gener/març del 1230. Altra cosa ben diferent és saber si aquest document escrit en àrab és l'original físic. Hom creu que és una còpia, així com ho indica expressament l'*explicit*, però no gaire llunyana en el temps de l'original. I probablement tampoc no sigui completa, tal com ho suggereix una anotació repetida diverses vegades en àrab, que fa referència a "allò que està consignat a l'original".<sup>31</sup> Un original que sembla desaparegut o, en paraules de Quadrado, *yace en ignorado rincón*.<sup>32</sup> A tall d'hipòtesi, Cateura i Mut relacionen aquesta pèrdua amb l'extinció de l'ordre del Temple, l'any 1311, que tenia la cura de conservar-lo.<sup>33</sup>

El fragment del CLA escrit en llatí consta de dues parts ben diferenciades:

La primera només ocupa el foli 19v i part del 20r. Va encapçalat per l'epígraf: *Memoriale de omnibus christianorum caballarias que fuerunt in captione civitatis Maioricarum*.<sup>34</sup> El contingut s'ajusta al títol, però no serà l'objecte del present article. Comença mencionant el rei i els seus porcioners, indicant la relació de les cavalleries assignades a cadascun d'ells, així com l'aportació armada que han de prestar en el futur per a la defensa de Mallorca. Després de la suma parcial, una anotació assenyalava

28. La jovada tradicional equival a 11,36 ha.

29. "ja no pertany directament al repartiment, sinó que és una fulla que es va copiar perquè es trobava solta en el *Liber Regis*, l'original en àrab, probablement en poder d'en Nunyo". Montilla, Fernando. "El manuscrito árabe...": 635.

30. La datació *VI kal. Augusti Anno Dni. M CC XXX, 6 kal. Augusti 1230* anotada a l'anvers de la coberta i distribuïda en tres línies, és de lletra cursiva moderna i, per tant, seria temerari atorgar-li validesa.

31. Així ho consideren, també, altres autors: Montilla, Fernando. "El manuscrito árabe...": 636; Busquets, Jaime. "El código latinoarábigo...": 246; Mut, Antoni. "La documentació de l'època de Jaume I...": 174. Rosselló, Guillem. *Documentos cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment...*: 18.

32. "jau en lloc ignorat". Quadrado, Joaquín M<sup>o</sup>. *Historia de la conquista de Mallorca...*: 434.

33. Cateura, Pau. "Urbanisme, societat i fiscalitat a Mallorca". *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia, Documentació*, 2 (1998): 212; Mut, Antoni. "La documentació de l'època de Jaume I...": 160.

34. "Memorial de totes les cavalleries cristianes que foren a la presa de la ciutat de Mallorca". ARM. Còdex s/n., ff. 19v-20r.



que s'ha de mantenir un cavall armat per cada 130 cavalleries. Seguidament es reflecteix la mateixa informació referida a la resta dels magnats, cavallers, ordres militars i institucions religioses. El document conclou amb la suma total de 13.446 cavalleries.

El segona part ocupa els folis 1r a 19r, i està perfectament definit, datat i acotat mitjançant sengles enunciats explicatius. El de la pàgina primera resa:

*Hec est pars domini Regis, et nomina possessorum et alqueriarum et cuiuslibet hereditatis a domino Rege adquisite ibi nominatur, veluti modo habent et possident in termino Civitatis. Quod fuit ordinatum kalendas Iulii anno Domini M CC XXX II.*<sup>35</sup>

A continuació de l'enunciat es relacionen les explotacions agrícoles del terme de la Ciutat que romangueren incloses a la porció reial. S'hi especifica el tipus d'explotació, el nom o topònim andalusí, l'extensió en jovades, i el nom del beneficiari a qui ha estat atorgada cadascuna. El beneficiari pot ser un cavaller o magnat individual, un grup de persones o *socii*, el col·lectiu jueu, un Orde militar, o una institució religiosa (Sant Feliu de Guíxols, Santa Margarita, Premostratencs de Santa Maria des Puig d'Artà, etc.). En acabar el terme de la Ciutat, continua el llistat de les explotacions situades en els altres termes o districtes de l'illa que pertanyen a la porció reial, per aquest ordre: Inca, Pollença, Sineu, Petra, Artà, Montuïri i les Muntanyes. Al final al foli 19r es llegeix l'anotació de cloenda:

*Est sciendum quod istud memoriale factum fuit in presentia domini Jacobi Regis Aragonum et Petri Infantis Portugalensis, domini Regni Maioricarum sub eodem Rege, kalendas Iulii anno Domini M CC XXX secundo. Datum per manum Petri de Sancto Milione, eiusdem domini Regis scriptoris.*<sup>36</sup>

No hi ha dubte, doncs, de l'autoria, data i contingut del document. Fou escrit per l'escrivà reial en Pere de Sant Meliò, per orde directa del monarca i en presència de l'infant en Pere de Portugal, el primer de juliol del 1232. Conté, exclusivament, la nòmina d'explotacions agrícoles de la porció reial, amb indicació del nom del beneficiari individual al qual fou adjudicada cadascuna. Però no hi són tots. Hi són exclosos la potent Orde del Temple,<sup>37</sup> els successors d'en Guillem de Montcada, d'en Ramon Alemany i d'en Guillem de Claramunt, el paborde de Tarragona, les milícies de les nombroses viles i ciutats, així com petits grups de combatents que lluitaren al costat del seu líder o adalil, com en Berenguer de Mont-reial, en Robert de Tarragona o en Ramon de Medalla.

Deixant de costat aquestes notabilíssimes absències, el llistat de porcioners individuals del CLA presenta alguns trets remarcables: En primer lloc, hi ha una setantena de correccions i paraules superposades que esmenen els noms de les alqueries i rafals, com si haguessin estat objecte de rectificació per tal de facilitar-ne la comprensió. En segon, d'entre les explotacions que s'hi descriuen, n'hi ha al manco 22 que han estat clarament afegides entre línies o bé al final de la pàgina.

35. "Aquesta és la part del senyor Rei, i la relació dels posseïdors i de les alqueries i de qualsevol heretat adquirida del Rei hi és aquí anomenada, de qualsevol manera que la tinguin i posseïxin en el terme de la Ciutat. Que fou ordenat el primer de juliol de 1232". ARM. Còdex s/n., f. 1r.

36. "És a saber que aquest memorial fou fet en presencia del senyor Jaume, rei d'Aragó, i d'en Pere Infant de Portugal i senyor del regne de Mallorca sota l'esmentat rei, el primer de juliol de l'any 1232. Fet per mà d'en Pere de Sant Meliò, escrivà reial". ARM. Còdex s/n., f. 19r.

37. Només es consigna a favor del Temple una explotació en el terme de la Ciutat i dues al districte d'Inca.





Tot i això, la cal·ligrafia dels afegits sembla coetània a la resta de l'escrit. Finalment, fins a un total de 76 de les alqueries i rafals que s'hi relacionen van acompanyades, al marge, d'un escudet amb un nombre variable de puntets a l'interior. Encertà Montilla,<sup>38</sup> quan interpretà l'escudet com una esquematització de la divisa de l'infant Pere, que inclou els besants o rodelles de les quines de Portugal. Assenyalarien, per tant, les explotacions que foren adjudicades pel rei al magnat portuguès, com a senyor del regne de Mallorca.<sup>39</sup>

Tots aquests incidents només se manifesten en aquest còdex. Les restants recopilacions sinòptiques,<sup>40</sup> tant el CCR com el CLR, reproduïen el text del CLA de forma literal però contínua, de manera que els afegits, sobre-posicions, rectificacions i esmenes no s'hi fan visibles. S'hi detecten, això sí, algunes omissions, errors de transcripció i de superfície, i fins i tot duplicacions atribuïbles a l'escrivà.

Cal subratllar, d'altra banda, que l'escrivà feu servir diferents formularis per tal de relacionar les 495 explotacions del llistat. El més corrent adopta el format següent:

Tipus d'explotació + Nom andalusí + Número + jo(vades) + *est* + Nom/s del/s beneficiari/s. (Ex.: *Alqueria Hanino X jo. est Bernardi de SAGRANATA*).

No obstant això, en 75 ocasions l'amanuense assenyalava implícitament o explícita que el posseïdor és el rei i cedeix l'explotació a un o varis porcioners, fins a un màxim de tres. A voltes, se'n reserva una part per a ell. Aleshores, la fórmula és aquesta:

Tipus d'explotació + Nom andalusí + Número + jo(vades) + *est domini Regis et dedit/dat* + Nom/s del/s beneficiari/s. (Ex.: *Rahal Alholedi III jo. est domini Regis et dedit Jacobo de Zafaregio. O bé: Alqueria Algeir VI jo. et de istis dedit dominus Rex Fulqueto Bursano III jo. et remanent domino Regi III jo. quas dedit magistro Nicholao Infantis*).

L'escrivent fa servir encara altres dos tipus d' anotacions significatives. El primer deixa en evidència que l'explotació ja pertany a un beneficiari concret, però el rei en recupera una part i la dona a un altre porcioner. Se'n poden detectar fins a 18 exemples, el format dels quals és com segueix:

Tipus d'explotació + Nom andalusí + Número + jo(vades) + *et est* + Nom del beneficiari + *et inde recuperat dominus Rex* + Número + jo(vades) + *et dedit* + Nom del beneficiari. (Ex.: *Alqueria Montegellos, VI jo. et est Petri de Montispesulano et inde recuperat dominus Rex II jo. et dedit Martino Suariz*).

Del segon tipus es pot deduir també que el rei recupera una part de l'explotació, encara que no ho explicita. Aquest formulari es reproduïx 10 cops, amb algunes variants:

38. Montilla, Fernando. "El manuscrito árabe...": 618.

39. Cal advertir, però, que el nombre d'explotacions cedides a l'infant i als homes del seu seguici, que es troba inclòs en el ARM. Còdex 18, ff. 37rb-39ra i el ACA. Cancelleria, reg. 26, ff. 37-41, és superior als escudets d'aquest llistat.

40. La denominació és atribuïble a Rosselló: Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment...*: 47.



Tipus d'explotació + Nom andalusí + Número + jo(vades) + est + Nom del beneficiari + et dat Rex inde + Número + jo(vades) + Nom del beneficiari. (Ex.: *Rahal abn Alazerac V jo. est Pelegrini adobador et dat Rex inde II jo. Raymundi de Casalibus*).

En definitiva, el CLA descriu tres situacions distintes: les explotacions que, en escriure el llistat, ja eren d'un beneficiari determinat; les que encara eren del rei i que, en aquell moment, concedeix a algú; i les que ja havien estat adjudicades a algú però que, ara, el rei recupera en tot o en part i se les reserva per a ell o les cedeix a un tercer.

Les preteses *recuperacions*, ja advertides per Rosselló,<sup>41</sup> no són sinó un eufemisme que, en realitat, amaga la confiscació per part del rei d'una part de les explotacions als posseïdors de primera instància. Majoritàriament la superfície requisada en cada cas, expressada en jovades, oscil·la entre el 33,33 % i el 50 %; és a dir, entre un terç i la meitat de l'extensió íntegra de l'explotació. Però, en cinc casos, l'espoliació assoleix la totalitat de l'immoble. Són l'*Allhoffra Aljauffia* i l'alqueria *Art Alain*, ambdues del terme de Sineu, i les alqueries *Beniagmira*, *Benihurrulatx* i *Benol Hatx* del terme d'Artà.

En virtut d'aquestes *recuperacions*, el monarca aconsegueix apropiari-se en suma de 123 jovades de terra que, tot seguit, atorga a d'altres porcioners. Els més beneficiats foren En Carròs, l'infant en Pere de Portugal i els homes del seu seguici.<sup>42</sup> El resultat final de l'operació es resumeix a la taula 2.

Tot plegat, dona la sensació d'un gran dinamisme, com si el document hagués estat escrit en un període d'activitat desbordant. Sembla un llistat provisional i transitori, en procés d'elaboració i modificació constant: el rei *dona* unes propietats que eren seves, *recupera* d'altres que no ho eren i *torna donar* a novells beneficiaris, a la vegada que introdueix i anota el nom de noves explotacions i adjudicatariis sobre-afegint-los al cartulari.

El conjunt de circumstàncies fins aquí enumerades permet sustentar la hipòtesi de que, contràriament a la part àrab, aquest capbreu en llatí sí que és, físicament, el document amb el qual va treballar Jaume I per concloure el repartiment l'estiu del 1232.

L'operació de recol·locació d'aquestes alqueries i rafals tingué lloc abans del primer de juliol del 1232, perquè romanen reflectides en els tres còdexs del repartiment. Altrament, no hi serien. Lògicament, les noves adjudicacions anaven acompanyades dels documents notarials de donació corresponents, emesos individualment a favor de cadascun dels donants. En coneixem uns quants. Tres d'aquests diplomes porten data posterior al capbreu reial en alguns dies,<sup>43</sup> i això indicaria que el rei hauria compromès la cessió inscrivint-la en el memorial i, uns dies després, el notari va autenticar la còpia en pergamí. A partir d'aquí, el rei dona per clos el repartiment amb els beneficiaris de la seva porció. El repartiment es dona per tancat i ja no es faran més inscripcions als còdexs.

Tot i això, hom ha localitzat encara un instrument de cessió d'immobles signat per Jaume I, que no ha quedat reflectit als còdexs. Cal pensar que es tracta d'una omissió de l'escrivà, perquè el document tingué valor efectiu. Mitjançant aquest diploma, datat el 15 de juliol del 1232,<sup>44</sup> Jaume I

41. Rosselló, Guillem. *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment...*: 55.

42. La porció territorial adjudicada pel rei a l'infant en Pere i els seus 21 porcioners ha estat objecte d'anàlisi per part de Santamaría (Santamaría, Álvaro. "Alba del reino...": 28-43). A la llum del present article, hauria de re-calcular-se a la baixa la superfície en jovades estimada en aquell estudi, i reduir-la un terç aproximadament.

43. Són les que fa el 15/07/1232 a Pere Laí, a Martí Ferrandis, (Pérez, Lorenzo. "Corpus Documenta Balear. Reinado de Jaime I". *Fontes Rerum Balearium*, II/1 [1978]: 11-12 [docs. 118 i 120]) i a Ramon Laí (ACM-3043. Cúria del bisbe. Llibre extraordinari, s/n). També confirma a Guillem Bou, el 08/07/1232, una donació de l'any anterior (Pérez, Lorenzo. "Corpus Documenta Balear. Reinado de Jaime I". *Fontes Rerum Balearium*, I [1977]: 78 [doc. núm. 68]).

44. ACM. Pergamí núm. 8518.



concedeix en alou franc als germans en Martí i en Gil Garcès diverses explotacions que havia lliurat anteriorment a un altre porcioner:

- Aquelles 20 jovades de terra i tot quant el rei havia donat al cavaller en Pere de Moret/Murel a la vila i al terme de Sineu.<sup>45</sup> Efectivament, el CLA (f. 7r) informa que el rei recuperà d'aquest porcioner la meitat de les 40 jovades d'*Alhoffra Aljauffia*, ubicat davant la vila de Sineu, però no assenyala a qui les va atorgar.<sup>46</sup>
- Les alqueries *Benihammira*, *Benihumallatx* i *Benholats*, del terme d'Artà, que també sumen 20 jovades en conjunt. El document subratlla que aqueixes alqueries havien estat abans d'en Llop d'Eslava. El CLA (f. 12r) confirma aquest extrem i, a continuació, indica que les prengué l'Infant (*cepit eas Infans*) però tampoc no expressa a qui s'adjudicaren.<sup>47</sup>
- Unes cases que foren de l'Almoxerif, situades a l'interior de les murades de la Ciutat.<sup>48</sup>
- Un molí amb un hort contigu veí de la síquia, prop de la Ciutat.<sup>49</sup>
- Una quarterada de terra situada també prop de la Ciutat, confrontant amb la mateixa síquia. El molí i la terra també havien pertangut a en Llop d'Eslava.

Aquesta serà la darrera intervenció de Jaume I en el procés de repartiment de la seva porció. A partir d'aleshores, serà l'infant Pere de Portugal, com a senyor del regne de Mallorca, qui gestionarà les donacions de terra posteriors, però ja no seran reflectides en el cartulari reial.

### 3. La controvèrsia entre en Romeu Durfort i en Ramon d'Olzina

Un pergami guardat a l'*Archivo Histórico Nacional*<sup>50</sup> proporciona la clau que permet desllorigar el significat del canvi de mans d'explotacions just ara constatat. El pergami consigna la reclamació d'en Romeu Durfort, ciutadà de Barcelona,<sup>51</sup> contra en Ramon d'Olzina, per la possessió de l'alqueria *Almoandez*, del terme de Sineu, així com les actuacions judicials a les quals donà lloc.

La controvèrsia s'inicia el 24 de maig de l'any 1244, amb la presentació d'una queixa per part d'en Durfort. Al·lega el demandant que l'alqueria esmentada li pertanyia per donació reial i exigeix a n'Olzina que la hi torni, ja que la retenia injustament. El demandat argumenta, en contrari, que no creia que l'alqueria fos d'en Durfort, malgrat en tingués l'instrument de donació signat pel rei. Diu, en defensa seva, que una part de l'alqueria li havia estat assignada per les cavalleries pròpies i

45. *Illis viginti jugatas terre quas Petro de Muree, militi, dederamus in termino de Sisneu, et omnia alia que eidem Petro de Muree in villa eidem dederamus.* ACM. Pergami núm. 8518.

46. El ARM. Còdex 18, f. 38ra i el ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 39 inclouen les 40 jovades dins el conjunt d'explotacions que correspongueren a l'infant Pere i els seus porcioners, però l' anotació va seguida de l'expressió *delme et tasca*. Sembla indicar que les explotacions ja eren establertes i, per tant, el rei cedeix a l'infant les rendes feudals i es reserva el domini directe.

47. Tant el ARM. Còdex 18, ff. 16rb i 38va com el ACA. Cancelleria, reg. 26, ff. 17 i 40 les assignen a l'infant Pere, igual que l'explotació anterior; però el document que aquí s'invoça ho desmenteix.

48. *Quasdam domos quod habemus infra menia civitatis Maioricarum, que domus fuerunt de Almoxerif, et afrontant ex una parte in honore Carroci i et ex tribus partibus in honore domus Templi.* . ACM. Pergami núm. 8518.

49. *Quendam molendinum cum orto sibi contiguo, que est in cequia prope vill am.* ACM. Pergami núm. 8518.

50. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

51. Era membre d'una influent família burgesa barcelonina i, aleshores, era el batlle de Barcelona: Batlle, Carme. "La casa barcelonina en el segle XIII: l'exemple de la família Durfort". *En la España medieval*, 7 (1985): 1347-1360; Batlle, Carme. "La casa i els bens de Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona, a la fi del segle XIII". *Acta historica et archaeologica medaevalia*, 9 (1988): 9-51; Monjas, Lluís. "Els documents de compravenda del senyoriu de Sant Feliu entre la Pia Almoina i Berenguer Durfort (1328)". *Materials del Baix Llobregat*, 3 (1997): 125-132.



procedia de la porció que correspongué a les cavalleries dels homes de Girona; mentre que, l'altra part, l'havia comprat a d'altres persones que també havien obtingut béns a la porció de les milícies gironines. Argüeix, finalment, que, per llei i per costum vigent a Mallorca, el fet de disposar del document de donació reial no atorgava major preferència jurídica sobre aquells béns que només es trobaven escrits en el capbreu, sinó just al contrari. Com a prova documental, n'Olzina presenta una còpia parcial del còdex del repartiment, en la qual consta efectivament que les alqueries *Almoandez* i *Beninaceem*, ambdues de 8 jовades, havien estat adjudicades a les cavalleries dels homes de Girona.<sup>52</sup>

En no posar-se d'acord, els pledejants es comprometen a acceptar el dictamen d'un àrbitre neutral, sota pena de 50 morabatins de multa. L'àrbitre elegit és el bisbe de Mallorca, en Ramon de Torrella. Seguint el procediment judicial, el 31 de maig el bisbe obre les diligències prèvies i insta n'Olzina a presentar les declaracions que cregui oportunes en defensa de la seva causa. Així ho fa la part demandada que, entre el 13 i el 15 de juny, lliura al bisbe 30 deposicions d'altres tantes persones que presten testimoniatge d'haver vist i sentit els incidents que declaren. Llurs confessions romanen enregistrades en el manuscrit, i totes avalen les hipòtesis defensades per n'Olzina. Davant una quantitat tan aclaparadora d'arguments en contra, el demandant degué renunciar finalment a les seves pretensions, perquè el document no conté cap sentència.

Els testimoniats són força reveladors:

En Joan de Caldes, de Montuiri, explica que el rei Jaume I va fer massa donacions d'immobles al principi, de manera que finalment no pogué complaure el nombre total de cavalleries de la seva mainada per manca de terra.<sup>53</sup> Així li ho advertí el partidori reial, en Bernat d'Empúries:<sup>54</sup> *Domine: tot sunt donaciones quas vos facistis quod non possumus complementum dare cavalleriis.*<sup>55</sup> Per tant, quan els partidors nomenats per les ciutats acudiren al rei en demanda de la seva porció, aquest prengué moltes jовades de terra i altres honors a uns beneficiaris per donar-les a les cavalleries vilatanes, al mateix temps que ordenà que quedés tot reflectit en un capbreu o memorial.<sup>56</sup> En Bernat de Moranta manifesta que, per aquesta intervenció, moltes persones obtingueren alqueries i honors per raó de les seves cavalleries.<sup>57</sup> Argumentant en negatiu, en Bernat Espanyol assegura que molts d'altres perderen allò que tenien per donació reial a la Ciutat i a l'illa, en Bernat s'Escala declara

52. La donació consta, efectivament, al ARM. Còdex 18, f. 59vb; i al ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 73.

53. *Cum Rex fecisset multas donaciones et non posset complere cavallerias hominibus qui venerant cum eo in exercitu.* AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, num. 22.

54. En Bernat d'Empúries i en Joan Nunis foren els partidors que dividiren els béns entre els magnats de la porció reial. Ho certifica Jaume I en un document de transacció amb Nunyo Sañç sobre la possessió de la plaça de Santa Eulàlia de la Ciutat (ARM. Pergamins reials. Jaume I, núm. 22, idus juliol 1232). En el moment de dotar l'Orde de l'Hospital, el *Llibre dels Feys* també cita en Ramon d'Empúries, "qui sap les parts de vosaltres". Jaume I. "Crònica de Jaume I"....: 52 (cap. 96). Diu Torrò que "els partidors locals de la terra eren els responsables finals de la distribució d'heretats i, en tant que concessionaris reials d'aquestes operacions, tenien capacitat per emetre albarans o títols de donació. També, és clar, havien d'enginyar-se-les per encabir les donacions reials que els arribaven mentre enllestien la seva tasca". Torrò, Josep. "Guerra, repartiment i colonització al regne de València (1248-1249)", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007: 235.

55. "Senyor, són tantes les donacions que heu fet, que no podem complimentar totes les cavalleries". AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

56. *Abstulit multis jовatas et alios honores et dabat aliis et faciebat eos scribi in capite brevi.* AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

57. *Multi obtinuerunt alquerias et honores racione cavalleriarum.* AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.



que molts perderen els feus, i en Domènec de Rubió manifesta que molts foren expulsats de les seves cases i heretats per culpa de les cavalleries de les ciutats.<sup>58</sup>

El llenguatge utilitzat pels testimonis a l'hora de narrar els fets no dona lloc a dubtes del procediment utilitzat. Expliquen que, inicialment, el rei *dedit* ("donà") un determinat immoble a certa persona o institució i després la hi *abstulit* ("prengué") per donar-la a un altre poblador. En conseqüència, el primer posseïdor *amisit* ("perdé") l'immoble i *obtinuit, adquisivit, fuit lucratus* ("l'obtingué, adquirí o s'en lucrà") el segon.

La casuística aportada pels testimonis demostra que les redistribucions es succeïren a qualsevol dels districtes que pertanyeren al rei i, en aquest sentit, no fou una qüestió localitzada a un espai concret sinó un conflicte generalitzat. Així, en Joan de Caldes i en Bonaventura de Moranta confessen que aconseguiren l'alqueria *Ginyent* del terme de Pollença i una part de l'alqueria *Leo* del terme d'Inca, que inicialment foren dels homes de Barcelona. Mestre Rotlan manifesta que rebé del rei una alqueria en el terme de Montuïri, que després passà a poder de les cavalleries de Tarragona. Mestre Joan, canonge de la Seu de Mallorca, assolí l'alqueria *Aria* del terme de Petra a costa d'en Bartomeu d'Ozona. I en Robert de Tarragona declara que va obtenir el rafal *Carutxcha*, situat prop de la plaça de Sineu, que abans havia estat d'en Gil de l'Hospital de Sant Antoni.

Les dimensions ni el tipus de conreu de l'explotació tampoc no tingueren res a veure amb el conflicte. Es redistribuïren alqueries i rafals sencers, però també trossos de terra i honors sense especificar. En Berenguer de Ripoll confessa que tenia sis joves de terra per concessió reial en el terme de Sant Llorenç de la Ciutat, però n'hi prengueren la meitat per adjudicar-la a les milícies tarragonines. Igualment, simples horts i plantacions de vinya foren objecte d'intercanvis semblants. És el cas d'en Ramon Guillem, que perdé l'hort que li havien donat i passà a ser d'en Guardiola; o el d'en Berenguer de Girona, carnisser, qui aconseguí una vinya que havia estat d'en Ferrer de Granada. Els habitatges tampoc no en quedaren fora: En Rotlanet de Marsella confessa que ell i els seus germans assoliren del rei unes cases que prèviament havien estat d'en Carròs; i en Guillem des Graner unes altres que foren d'en Quintana.

La majoria dels enquestats afirmen que aquests incidents es produïren entre nou i tretze anys enrere, o sigui entre 1231 i 1235. En Pere Escrivà afirma que acontegueren en el mateix moment que el rei feu redactar el seu capbreu.<sup>59</sup> En Joan de Mont-rós i en Peironet Rabassa diuen que s'originaren quan el va renovar o confirmar, i en Domènec de Rubió assegura que succeïren fa 12 anys, en el primer temps que donaven les cavalleries.<sup>60</sup> Quan el bisbe demana a en Joan de Caldes en quin moment es produïren els fets, contesta: *Quando Rex venit ista ultima vice in Maioricis, quando dominus Infans obtinuit dominium terre iste*.<sup>61</sup> En Domènec Clavell, finalment, indica que el rei va fer escriure el capbreu quan volgué retornar a Catalunya.<sup>62</sup> Totes aqueixes indicacions permeten situar

58. *Multi homines amisertunt ea que habebant ex donacione in Civitate et insula (...) Multi amisertunt feudum racione cavalleriarum in Maioricis (...) Plures expulsi sunt de domibus et hereditatibus racione cavalleriarum in Maioricis*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

59. *Tempore illo quo dominus Rex fecit capud breve suum*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

60. *Bene sunt XII anni, tempore illo primo quando dabant cavallerie*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22. S'ha d'entendre aquesta expressió com el moment en què el rei convingué amb els representants de les milícies el nombre de cavalleries que corresponia a cadascuna de les viles i ciutats. Aquesta nòmina quedà reflectida en el ARM. Còdex 18, ff. 30va-31rb; i el ACA. Cancelleria, reg. 26, ff. 29r-31r.

61. "A la darrera visita de Jaume I a l'illa, quan l'infant Pere de Portugal obtingué el domini del regne de Mallorca". AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

62. *Quando voluit ire in Cataloniam*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.



de manera coherent els succeïts entre els mesos de maig i juliol del 1232, període durant el qual Jaume I romangué a Mallorca. S'ha d'interpretar, doncs, que s'estan referint al memorial d'alquerries i rafals anotat pel notari Pere de Sant Melió el primer de juliol del 1232.

En Joan de Caldes ofereix informacions addicionals en afirmar que el rei tingué consell general,<sup>63</sup> en el qual declarà la vigència perpètua del capbreu, a despit dels documents de donació fets anteriorment; que sempre tinguessin preferència els béns inscrits en el capbreu sobre aquells que no hi estaven, encara que el titular disposés del document previ de donació; i, consegüentment, que cap document de donació no tingués major valor legal que les cavalleries inscrites en el capbreu o memorial.<sup>64</sup> En Domènec Clavell confirma que el rei decretà que el capbreu que deixava escrit era ferm, i que cap donatiu previ no tindria valor algun contra el seu contingut.<sup>65</sup> A més abundor, en Joan de Mont-rós assegura que el rei prescrigué que el capbreu tingués major credibilitat que qualsevol altra carta de donació.<sup>66</sup> Des d'aleshores —afirmen els enquestats— és ús i costum de Mallorca que les cavalleries tinguin preferència sobre els donatius.<sup>67</sup> En Rotlanet de Marsella assenyala que, posteriorment, l'infant en Pere de Portugal va fer servir aquest argument per apropiarse d'aquelles explotacions que no eren anotades en el capbreu.<sup>68</sup> I mestre Rotlan declara que ell mateix va ser una de les víctimes de l'infant en Pere, qui li prengué una alqueria perquè no hi estava escrita.<sup>69</sup>

El lloc on se celebrà aquest consell de prohoms tampoc no és dubtós. Gran part dels testimonis asseguren que tingué lloc a la Ciutat de Mallorca. En Pere Escrivà concreta que va ser a l'Almudaina. En Ramon de Casals i en Domènec Clavell diuen que, quan el rei tornà d'Inca i de Pollença, reuní els pobladors davant l'església de Santa Eulàlia de la Ciutat i va ordenar a tothom, de part del consell de prohoms, que ningú no gosés tocar ni contravenir el capbreu que deixava escrit. També va fer pregonar l'edicte per les viles d'Inca i Pollença. I, finalment, els amenaça dient que, si qualcú el vulnerava, tan bon punt ell tornaria a Mallorca des de l'Aragó per restablir la situació.<sup>70</sup>

És fàcil deduir que la decisió adoptada pel consell assessor i les actuacions consegüents provocaren molts conflictes entre l'administració reial i els beneficiaris de les donacions anteriors. La majoria dels implicats acceptà les disposicions del monarca, renuncià a litigar amb els nous pos-

63. *Habuit consilium cum probis hominibus*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22. No era el primer cop que els reunia. Quatre dies abans d'envair la Ciutat, reuneix tots els combatents en "consell general" per tal de fer-los jurar que ningú no tornaria enrere, sols en cas de ferida mortal, fins que fos del tot presa. Novament a finals d'octubre del 1230, "faem justar consell general, ço és, tots los cavallers e tots los pobladors qui eren en Mallorques" per dir-los que marxava i deixava com a lloc-gerent en Bernat de Santa Eugènia. Jaume I. "Crònica de Jaume I"...: 46 i 55 (cap. 81 i 105).

64. *Quod illud capud breve haberet semper valorem, non obstantibus instrumentis donacionum primo factis (...) Quod semper preferuntur illi qui sunt scripti in capite brevi aliis qui non sunt scripti, licet quod habeant inde instrumenti (...) Quod donativum aliquod non vinceret cavallerias, immo cavallerie vincerent donativum*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

65. *Dominus Rex dixit quod capud breve illud quod ipse dimitebat esset firmum et nullum donativum haberet valorem contra cavallerias vel illud capud breve*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

66. *Dominus Rex precepit quod capud breve servaretur et crederetur plus quam carta aliqua*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

67. *Usus est et consuetudo quod cavallerie preferantur donativis*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

68. *Infans petebat alquerias illorum que non erant scripte in capite brevi et accipiebat*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

69. *Abstulit ei quandam aliam alqueriam in termino Montuiri, ideo quare non erat scripta in capite brevi*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

70. *Barones, ita dico vobis: quod non sit aliquis ita ausus quod decetero tangat nec veniat contra istud capud breve quod hic dimitto scriptum, quam per certo sciatis quod de Arago redirem hic propter hoc*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.



seïdors i es va resignar a perdre les possessions que els havien estat adjudicades prèviament.<sup>71</sup> La resta dels magnats també donà suport a l'acció del monarca. A tall d'exemple, en Ramon Bonafós exposa que, quan es presentà davant el rei a protestar perquè li havia pres la meitat de l'almudaina d'Artà per donar-la als frares premostratencs, en Nunyo Sanç, qui acompanyava al rei i als altres magnats, li contestà que si qualcú prenia a algun altre qualque propietat no li quedava altre remei que aguantar-se.<sup>72</sup>

Però no tots els beneficiaris se sotmeteren dòcilment a la resolució del consell reial. Alguns s'hi rebel·laren sense violència. Fou una resistència pacífica que se resolgué a través de la justícia i que a vegades precisà més d'una sentència. Els testimonis del plet en donen quatre exemples. Cal dir, però, que, en tots els casos que se citen, la justícia es decantà a favor del rei i fallà a favor de la major fermesa jurídica del capbreu sobre les donacions primitives. Dos testimonis expliquen que les milícies de la ciutat de Manresa obtingueren en el terme de Montuïri l'alqueria *Benigalip*. Quan els manresans hi entraren, ja hi trobaren el senyal del marsellès en Pere Sanç. Un dia comparegué aquest, reclamant-los l'alqueria en base al document de donació que posseïa. Puix que els manresans no li feren cas, els denuncià a la cúria reial. Però, com que no aconseguí fer valer el seu dret, es callà i no els molestà més, limitant-se a fitar les terres contigües a l'alqueria per tal de delimitar-les. Mestre Joan, canonge de la Seu de Mallorca, declara que tingué plet amb en Bartomeu d'Ozona a causa de l'alqueria *Aria*. Igualment, mestre Joan obtingué dues sentències favorables dels tribunals, perquè la seva donació era anotada al capbreu i l'altra no. Finalment, en Robert de Tarragona i en Berenguer de Girona confessen haver obtingut un rafal i una vinya, respectivament, per via de sentència.

La redistribució de les alqueries, rafals i altres immobles no ocasionà només conflictes entre els interessats i l'administració reial, sinó també entre els propis beneficiaris. Cinc d'ells revelen com en Ramon de Castellbisbal perdé les explotacions que havia rebut en els termes d'Inca i de Pollença perquè foren adjudicades als homes de les ciutats de Barcelona, de Marsella i de Tarragona. El de Castellbisbal s'enujà molt i els amenaçà, i per aquest motiu quedà enemistat amb en Robert de Tarragona i en Pere Martell.

La pertinença d'un immoble a determinat porcioner es manifestava mitjançant la col·locació de símbols i ideogrames heràldics sobre els portals de les cases i en els límits de les propietats. Era una mesura efectiva destinada a protegir els béns respectius i, alhora, una expressió del poder senyorial dels magnats. En canviar de mans, el nou posseïdor procedia a esborrar els atributs i distintius anteriors i substituir-los pels seus propis. Poc abans s'ha vist el cas d'en Pere Sanç. També en Bernat Espanyol assegura que l'Orde del Sant Sepulcre perdé una alqueria en la que ja havia posat la seva divisa. Immediatament el nou posseïdor, en Ferrer de Sant Martí, va esborrar de forma violenta els símbols del Sepulcre, però poc després la tornà vendre al prior per 1.200 sous melgoresos. En Ramon de Bonafós i en Gerard Caiol manifesten que ells i altres prohoms de Marsella assoliren de Jaume I la meitat de l'almudaina d'Artà. Passats tres anys, a instància dels premostratencs de Bellpuig, el rei transferí als monjos aqueixa meitat. A continuació, els prohoms de Marsella llavors creus de les cases i els frares hi posaren les seves.

La taula 3 resumeix els 36 casos d'explotacions que mudaren de propietari, segons la declaració dels testimonis suara esmentada.

71. *Noluerunt litigare cum eis, set volebat prosequi mandatum et stabilimentum domini Regis*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.

72. *Viam neque capet si aliqua donacio auferret alicui suas cavallerias*. AHN. Clero secular/regular, carpeta 79, núm. 22.





Els pocs indicis que brinden els enquestats per tal d'identificar els immobles dificulten la corroboració de les atestacions. No obstant això, les 12 explotacions de les quals s'indica el nom poden ser reconegudes amb probabilitat suficient en el CCR i el CLR. I, en més d'un 80 % dels casos, confirmen allò que han declarat els testimonis: Les alqueries *Ginyent/Geinen mayor* del terme de Pollença, de 26 jовades, i *Benifrangí/Beni Alafrugi* de Montuïri, de 4 jовades, correspongueren finalment als homes de Tarragona; mentre que *Caymaris/Caymarix*, a Inca, de 10 jовades, fou de les milícies de Barcelona.<sup>73</sup> L'alqueria *Defla/Adeffle Arechi*, de 16 jовades, i el rafal *Carutxcha/ Carrux almazen haort min aciýara*, de 7 jовades, ambdós de Sineu, a Robert de Tarragona.<sup>74</sup> L'alqueria *Benigalip/Benigalep* de Montuïri, de 20 jовades, als combatents de Manresa.<sup>75</sup> L'alqueria *Beniadic/Benihadet* de Sineu, de 10 jовades, als de Lleida.<sup>76</sup> L'alqueria *Leo/Loayon exarquía* d'Inca, de 8 jовades, als barcelonins.<sup>77</sup> L'alqueria *Almoandez/Almhandez* també de Sineu, de 8 jовades, als milicians de Girona.<sup>78</sup> I l'alqueria *Castelo/Castel* de Pollença, de 8 jовades, al Temple i els seus porcioners.<sup>79</sup>

Cal consignar, però, dues excepcions: L'alqueria *Hortella* d'Inca, de 8 jовades, és continuada en el CCR (f. 54va) i el CLR (f. 63) com a pròpia dels homes de Barcelona, mentre que en Pere Escrivà assegura que fou de les milícies de Lleida. Contràriament a la declaració del testimoni, no consta que els combatents de Lleida obtinguessin cap explotació a Inca. Tampoc l'alqueria *Aria* coincideix. Segons pròpia manifestació, mestre Joan la va obtenir de Bartomeu Ozona per sentència judicial. En el CLA (f. 15vb) hi ha, sobreposada al llistat, l'alqueria *Arian* de 8 jовades, del terme de Petra, assignada a Bartomeu de Aulona. És possible la confusió, per similitud del llinatge, d'Ozona per Aulona. En canvi, no compareix cap mestre Joan en tot el repartiment.

Jaume I va romandre molt satisfet d'aquesta solució i del seu enginy, fins al punt que relata la maniobra en el *Llibre dels Feyts* i la recomana, sis anys després, als partidors de la ciutat de València. Segons aquesta narració, davant la ineptitud dels representants de la noblesa i del clergat per repartir la terra de manera equitativa, el rei nomena els seus propis partidors. L'empresa és assignada a Assalt de Gúdar i Eiximèn Peris de Taraçona, als quals dona els consells següents:

Nós vos mostrarem ara a partir la terra, e farets-ho així com se féu a Mallorques, que d'altra manera no es pot fer: vós baixats la jовada a sis cafiçades, e haurà nom jовada, e no ho serà; e, d'altra part, que d'aquells a qui n'havem massa dat, que els torn hom a mesura segons la valor que han (...) E dixem-los nós, encara, que demanassen les cartes de les donacions, e nós, segons que veuríem, dar-n'hiem a aquells segons que llur valor seria: e feeren ho, e així partí's la terra.<sup>80</sup>

En el seu conjunt, doncs, el plet que s'acaba d'analitzar explica de forma suficient el recobriment parcial de territoris per part de determinats porcioners i, en conseqüència, facilita el nom d'alguns dels primitius posseïdors d'alqueries i rafals que perderen les explotacions per confiscació reial. Però s'hi recullen altres casos puntuals en els que el primitiu donatari perd la totalitat de les terres que havia rebut. Per tant, aquestes persones no compareixen en el repartiment definitiu.

73. ARM. Còdex 18, f. 56va, 67va i 54va; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 67, 88 i 63.

74. ARM. Còdex 18, f. 60rb i 60va; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 74.

75. ARM. Còdex 18, f. 67ra; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 87.

76. ARM. Còdex 18, f. 59va; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 73.

77. ARM. Còdex 18, f. 54rb; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 63.

78. ARM. Còdex 18, f. 59vb; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 73.

79. ARM. Còdex 18, f. 57ra; ACA. Cancelleria, reg. 26, f. 68.

80. Jaume I. "Crònica de Jaume I"...: 115 (cap. 289).



Noms com n'Agregó Rotlan o mestre Rotlan, el prevere en Guillem Perelló, en Bonafonat Saig, en Tolosa, en Bartomeu Ozona, o en Quintana eren desconeguts fins ara i continuarien essent-ho si no fos per aquest litigi. Per tant, són persones que ho perderen tot. També ho perderen tot en Pere de Muree/Moret, n'Eiximèn de Filera i en Llop d'Eslava, tal com ho reflecteix la taula 2. En aquests casos, l'argumentació reial no és aplicable per incongruència, ja que no justifica la confiscació íntegra de la donació primitiva a un porcioner per donar-la a un altre. Caldrà cercar-hi, doncs, un altre tipus d'explicació.

#### 4. La confirmació d'en Ramon de Medalla a en Bernat Eimeric

En els diferents còdexs del repartiment compareixen molt poques duplicacions d'explotacions concedides a porcioners distints. Una d'elles la constitueixen l'alqueria *Cut Alcastel*, el rafal *Abnanabex* i l'alqueria *Abenjulux*, del districte de Sineu, que apareixen sempre associades en un sol bloc:

Per una banda, segons el memorial d'alqueries i rafals del CLA (f. 7v), entre les tres abraçaven 12,5 jovades que foren adjudicades en bloc al barceloní en Bernat Eimeric (Haymirig). L'anotació apareix com un dels afegits al final de la pàgina. El CLR (f. 11) les incorpora, sense cap tipus de reserva ni distinció, com a pròpies d'en Bernat Haymirius de Barcelona. El CCR (f. 10rb) reproduïx la versió llatina, però presenta una raspadura esborrant el llinatge i, al damunt, qualcú hi ha escrit en data molt posterior 'Aimelio'.

D'altra banda el CLR (f. 74), en enumerar les explotacions que correspongueren als porcioners del rei en el terme de Sineu, anota la següent descripció:

*De Raymundi de Medalia in termino de Sisneu.*

*Iste sunt alcherie quas Raymundus de Mealla a domino Rege habuit in termino de Sisneu pro suis cavalleriis:*

*Caria Cut Alcastel, VI jovatas.*

*Rahal Abnanabex, II jovatas.*

*Caria Abenguluz, II jovatas et mediam.*

*Suma X jovatas et mediam, et sunt III alcherie.<sup>81</sup>*

Com és de veure, les dues adjudicacions difereixen en el número total de jovades: 12,5 jovades en el primer cas i 10,5 en el segon. Però allò que crida l'atenció és que les tres alqueries idèntiques siguin adjudicades, en el mateix còdex, a dos porcioners distints. A la primera ullada podria semblar un error de l'escrivà. No obstant això, un document inserit en el Llibre Groc i en el Llibre Verd de l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca<sup>82</sup> coadjuva a desxifrar l'entramat.

A tenor de l'instrument, en Ramon de Medalla declara que, per raó de les seves cavalleries, va rebre per donació i concessió de Jaume I l'alqueria *Curalcastel*, el *Raal Abnanaber* i la *Caria Abenjulux*, situades en el terme de Sineu. Després, el rei decretà que tots i cadascun d'aquells que havien rebut possessions a l'illa i no haguessin tornat a Mallorca abans de la festa de la Mare de Déu

81. El ARM. Còdex 18, f. 60rb reproduïx la mateixa descripció, amb la variant Meaya/Maya per al llinatge; a d'altres documents escrit també Meala/Mealla. Imma Ollich l'identifica com a membre de la família Malla de la Plana de Vic: Ollich, Imma. "Vigatans a la conquesta de Mallorca i València (Referències extretes dels testaments de Vic del segle XIII)", *Jaime I y su época. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1980, II: 131-148.

82. ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 132; i ACM. CC-3399, Llibre Verd, f. 127.



d'agost passada sis anys enrere, perdrien les possessions que haurien adquirit.<sup>83</sup> El document està datat el 10 de les calendes d'abril de l'any 1238 que, segons l'estil de datació florentí, correspondria al 23 de març de l'any 1238. Per tant, remet la data màxima concedida als porcioners perquè es desplacin novament a l'illa al 15 d'agost del 1231. Potser que el monarca ja tingués en ment infeudar el regne de Mallorca a l'infant Pere de Portugal, tal com ho va fer el mes de setembre, i volia concloure abans el repartiment. O, tal vegada, en Ramon de Medalla s'equivoca d'un any en el càlcul, i això seria més congruent amb el discurs d'aquest treball.

Sigui com sigui, a la vegada que admet que no va venir ni va obeir el decret, confessa que el rei l'espolià i el privà de totes les possessions.<sup>84</sup>

No és aquesta l'única raó que addueix el de Medalla per haver perdut els béns adquirits a la conquesta. L'altre motiu que afegeix és no haver estat present a la defensa de l'illa en el moment que corregué la notícia que l'estol del rei Abu Zaqaria Ibn Hafis de Tunis pretenia recuperar Mallorca, fet que provocà que Jaume I travessés la mar en ajut del regne.<sup>85</sup>

Altre cop, el *Llibre dels Feyts* (cap. 108) ajuda a aclarir la qüestió. A mitjan abril del 1232, de Vic estant, Jaume I s'assabenta "que noves eren vengudes per cert en Barcelona que el rei de Tunis devia esser en Mallorques". Un lleny procedent de l'illa confirma les noves. Aleshores, el rei decideix que "pus Deus la ens ha donada (l'illa), no'n la perdrem per perea ne per coardia, car nós hi volem esser a l'acórrer". Seguint el consell dels seus assessors, Jaume I ordena "a aquells que foren ab nós a pendre Mallorques" i notifica per carta als aragonesos "qui tenen honors de nós ni són de nostra mainada, que ens vinguin acórrer ab ço que han ni poden haver, e dins tres setmanes que sien ab nós al port de Salou"<sup>86</sup>. Es tracta d'una convocatòria dirigida a mobilitzar el servei militar obligatori d'aquells nobles i cavallers que tenen feus en nom seu, invocant els *servicia debita* ("serveis deguts") com a contraprestació al feu i que es troben implícits en l'acte de vassallatge.<sup>87</sup> La base d'aquests deures es troba en els pactes previs a la conquesta de Mallorca de desembre del 1228 i setembre del 1229, en els que tots els beneficiaris del repartiment havien rebut la seva part sota fidelitat al rei i a ús i costum de Barcelona.<sup>88</sup> Encara que el relat no ho especifica, Jaume I degué advertir-los que desheretaria tots aquells qui no acudirien a la crida.<sup>89</sup> A mitjan maig es concentren en aquell port 250 cavallers que emprendran la travessia cap a Mallorca de forma escalonada. En arribar, se'ls uneixen altres 50 genets que havien romàs a l'illa. Formaven part de la host la majoria dels mag-

83. *Quod quicumque eorum ad tempus beate Marie mensis augusti jam elapsi nec sunt VI anni non venisse vel venire contempsisset ad dictam terram Maioricarum amitteret ex toto omnes possessiones quas ibi quoquomodo adquisierat.* ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 132; i ACM. CC-3399, Llibre Verd, f. 127.

84. *Unde, cum ego, Raimundus de Meala, in dicto termino non venissem nec decreto dicto superius paruissem (...) spoliavit me omni-bus illis possessionibus quas ibi adquisiveram in dicta insula extra civitatem Maioricarum et penitus me privavit.* ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 132; i ACM. CC-3399, Llibre Verd, f. 127.

85. *Et maxime cum fuisset absens defensionis illius terre eo tempore quo dicebatur ostol venire contra regnum Maioricarum, cum dominus Rex in eius subsidium transfretavit.* ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 132; i ACM. CC-3399, Llibre Verd, f. 127.

86. Jaume I. "Cronica de Jaume I...": 202-203

87. García Fitz, Francisco. *Ejércitos y actividades guerreras en la Edad Media europea*. Madrid: Arco/Libros, 1998.

88. *Porciones autem vestras quas ibi habebitis vos et vestri teneatis per nos et successores nostros ad nostram fidelitatem et consuetudinem Barchinone.* Pérez, Lorenzo. "Corpus Documenta...". I: 18-19 i 23-24 (doc. núm. 3 i 9).

89. Usatge 34 *Qui fallierit* preveia que "qui fallarà hosts ne cavalcades a son senyor a qui fer les deu", sigui quin sigui aquest senyor "o las li esmen en doble, si'l senyor ho vol, o li esmen lo dany e les pèrdues e les messions que haurà fetes per lo falliment d'ell". Valls, Fernando. *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, Barcelona: Promociones publicaciones universitarias, 1984; Pacheco, Francisco. "El usatge *Princeps namque*...". D'altra banda, la in-assistència a les hosts estava penada des dels regnes germànics: García Fitz, Francisco. *Ejércitos y actividades guerreras*...: 13.



nats que havien participat a la conquesta, a més de l'infant en Pere de Portugal i el seu seguici.<sup>90</sup> Com a magnats principals, només hi manquen els de la porció del comte d'Empúries.<sup>91</sup> En arribar a l'illa, es troben que la situació està en calma i no hi ha notícies de la flota del rei de Tunis.

No obstant això, el monarca decideix executar el correctiu anunciat als qui no l'havien obeït. En conseqüència, en Ramon de Medalla perdé els béns *propter meas absencias* ("a causa de les meves absències") la del 1231 i la del 1232.

Tot seguit, tal com explica el propi en Ramon, el rei concedí les tres explotacions a en Bernat Eimeric de Barcelona.<sup>92</sup>

Davant la situació creada, ambdós interessats en el conflicte intenten arribar a un acord satisfactori. En Ramon de Medalla, que havia demostrat el poc interès que tenia en mantenir els béns atorgats pel monarca, renuncia formalment a les tres explotacions. Així és que, juntament amb sa muller na Saura i llur fill en Pere, lloa, concedeix i confirma a en Bernat Eimeric la donació reial, a canvi de rebre de n'Eimeric una compensació de 305 sous de Barcelona. La confirmació es formalitza davant el notari d'aquella ciutat, en Pere de Bages.<sup>93</sup>

Es tracta, doncs, d'una tercera via. Si, davant el desposseïment reial, els protagonistes del plet més amunt analitzat desisteixen automàticament dels seus béns, o bé entaulen un plet amb els nous posseïdors —que perden irremeiablement—, ara els dos implicats arriben a una transacció pactada. En definitiva, es tracta d'una concòrdia econòmica que assoleix tots els símptomes d'una venda forçada, encoberta com a carta de confirmació.

## 5. La incompareixença dels homes de Vic

És precís remarcar que alguns testimonis del plet anterior esmenten dos casos d'espoliació que reuneixen unes característiques especials:

D'una banda, en Pere Escrivà explica que en Guillem Hug obtingué una alqueria d'en Berenguer de Sant Meliò, en el terme de Muro, que posteriorment pervingué a les cavalleries del comte d'Empúries. Certament, en Guillem Hug era un cavaller de la mainada i casa del comte n'Hug d'Empúries, i un dels testimonis qui signà el codicil que aquest disposà el 16 de febrer del 1230.<sup>94</sup> Per la seva contribució a la conquesta, fou heretat pel fill i successor del comte, en Ponç Hug, amb unes cases i un celler dins la Ciutat, diverses alqueries, rafals i honors en el districte de *Murûh* i en el pla de Catí, així com algunes vinyes i un molí a la vall de Sòller. L'agost del 1232,<sup>95</sup> el novell comte el nomenà procurador i administrador de la baronia que tenia a Mallorca, on continuà en el càrrec fins el dia que morí. El setembre del 1234 la seva esposa, na Guillem des Pedrer, va fer

90. Santamaría, Álvaro. "Sobre la datación de la Carta de Franquesa de Mallorca", *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*. Roma: Instituto Español de Cultura, 1984: 470.

91. Hi és comptabilitzada la presència d'en Berenguer Palou bisbe de Barcelona, en Nunyo Sanç, en Guillem de Montcada, en Ferrer de Pallarès paborde de Tarragona, en Pere de Centelles sagristà de Barcelona, en Bernat de Santa Eugènia, dom Atorilia, en Ferrer de Sant Martí, en Galzeran de Pinós, en Roderic de Lizana, en Llop Sanç de Roda, en Llop Sanç d'Aguilar, en Ferran Peris de Pina, en Galzeran de Hurt, en Bernat de Fluixà i en Ramon sa Clusa.

92. *Super nominatas alquerias in te, Bernardum Aymerici, titulo donacione transtulit, sicut in instrumento a domino Rege tibi facto plenius continetur*. ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 132; i ACM. CC-3399, Llibre Verd, f. 127.

93. L'any 1251, en Ramon de Medalla repetí el comportament en tornar al rei la donació que li havia fet de l'alqueria *Benicolet* i unes cases a Gandia, sense expressar-ne el motiu. Torrò, Josep. "Guerra, repartiment i...": 237.

94. AFDM. Lligall 1. núm. 35.

95. AFDM. Lligall 43. núm. 5813.



testament a la vila de Castelló d'Empúries.<sup>96</sup> Entre d'altres llegats, fa una deixa per comprar un calze al servei de la Seu, dona 500 sous melgoresos al convent de franciscans per adquirir una Bíblia i altres llibres, i llega altres 200 sous per a construir el convent de Predicadors de Mallorca. Deixa 1.400 sous a la seva germana na Beatriu, esposa del cavaller en Bernat de Pedardell, i la resta dels béns en sufragi de la seva ànima. Totes les donacions s'han de pagar amb els béns que té a les viles catalanes de Vilafranca i Peralada. En Guillem Hug fa testament el 13 de desembre del 1239, de Mallorca estant.<sup>97</sup> Deixa 30 sous melgoresos al seu escuder en Bernat, mana alforrar la seva captiva batiada na Maria, llega 500 sous al bisbe de Mallorca, fa donacions a diversos convents de Mallorca i Girona, i nomena hereus els pobres de Crist. Degué morir els mesos següents perquè, pel setembre del 1240, els marmessors s'afanyen a pagar les deixes i llegats.<sup>98</sup> Finalment, el 22 de febrer del 1244,<sup>99</sup> els marmessors venen tots els béns, inclosa la vaixela del vi i altres aparells i instruments al comte d'Empúries, en Ponç Hug, per la urgència de pagar els deutes pendents del difunt.

D'altra banda, fra Bertran, prior de l'Orde del Sant Sepulcre, manifesta haver perdut l'alqueria *Palmer*, ja llaurada i sembrada, que passà a mans dels homes de Vic. En Bernat Espanyol diu que veié com hi posaren el senyal del Sepulcre. I en Berenguer de Terrades afegeix que aqueixa alqueria fou donada als frares de l'Orde pel sagristà de Barcelona.

Els estudis d'Imma Ollich<sup>100</sup> evidencien que, acompanyant el vescomte Guillem de Montcada, participen a la conquesta de Mallorca individus de la noblesa de la Plana de Vic —Mont-reial, Brull, Centelles, Tornamira, Santa Eugènia, Montpalau, etc.—, al costat de membres de famílies dedicades al comerç com els Espanyol, Cloquer, Ponç de Vic, Comabella o Comtal. Anys més tard, Joan Francesc López<sup>101</sup> posà de relleu que també hi intervingué un nucli de combatents enviats per la ciutat. Aleshores, Vic es trobava en part sota el domini senyorial del vescomte en Guillem de Montcada i en part sota el del bisbe d'aquella ciutat; situació que provocava contínues controvèrsies de tipus jurisdiccional que sovint degeneraven en lluita oberta.<sup>102</sup> No ha de sobtar, doncs, que les milícies vigatanes fossin enquadrades a la partida del vescomte de Bearn i no a la porció reial. Els vigatans reberen diverses explotacions de mans del sagristà de Barcelona, qui era el procurador de na Garsenda, comtessa de Bearn, i del seu fill en Gastó, successors del vescomte en Guillem, mort a la batalla de Portopí. Entre d'elles, pervingué sota el seu domini l'alqueria del *Palmer*, situada a la parròquia d'Alaró, que inicialment havia estat atorgada a l'Orde del Sant Sepulcre i més tard lliurada a les milícies de Vic, tal com asseguren els testimonis.<sup>103</sup> Els vigatans obtingueren, igualment, l'alqueria *Raal Albagal* —posteriorment anomenada Rafal del Mul— del terme de la Ciutat,

96. Pérez, Lorenzo. "Corpus Documenta Balear. Reinado de Jaime I". *Fontes Rerum Balearium*, III (1979-1980): 36-37 (doc. núm. 521).

97. AHN. Clero, carpeta 78, núm. 17.

98. Rosselló, Ramon. *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII (documentari)*. Felanitx: Ed. R. Rosselló, 2001: 128 i 131.

99. AFDM. Lligall 43. núm. 5815.

100. Ollich, Imma. "Vigatans a la conquesta...": 131-148.

101. López, Joan Francesc. "Els nuclis urbans a la part forana en el repoblament de Mallorca (s. XIII-XIV)", *El món urbà a la Corona d'Aragó de 1137 als decrets de Nova Planta. Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 2003: III, 461-496.

102. Miret, Joaquim. "La casa de Montcada en el Vizcondado de Bearn. V y último". *Bulletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. Barcelona, 1/5 (1902): 280-303; Gudiol, Josep. "Les bregues sobre lo senyoriu de Vich en temps del Rey en Jaume". *I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1913: I, 194-216; Junyent, Eduard. *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1969.

103. ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 138 i 152; ADM. Parròquia de Santa Eulàlia, pergami núm. 27.



l'alqueria *Bitax* en el terme de Canarossa, i l'alqueria *Benissalem*, també a Canarossa, en la qual hi havia algunes cases sarraïnes i una mesquita.<sup>104</sup> Dins els murs de la Ciutat també assoliren, com a mínim, un casal.<sup>105</sup>

Una vegada obtinguda la seva part, els homes de Vic que habitaven i poblaven l'illa elegiren en Bernat de Gozells/Gozellis com a partididor.<sup>106</sup> El seu comès consistia a assignar i repartir en alou les terres i les cases entre els vigatans que es comprometessin a habitar-les i poblar-les.<sup>107</sup> Complint la seva funció, en Gozells cità els interessats a comparèixer en un cert termini. No obstant la convocatòria, els beneficiaris de Vic no es dignaren a presentar-se ni tan sols a enviar un emissari per rebre la seva porció, tot i que foren citats tres vegades per escrit.<sup>108</sup> A la vista del poc interès mostrat pels conqueridors vigatans instal·lats a l'illa,<sup>109</sup> els senyors jurisdiccionalment decideixen passar a l'acció. Primer, l'infant en Pere de Portugal, ja aleshores senyor de Mallorca, ratifica el nomenament d'en Bernat Gozells com a partididor. A continuació, amb el consell de la universitat de la vila de Vic i del procurador del vescomte de Bearn, li concedeix potestat per distribuir i donar en alou franc i lliure a qualsevol persona les alqueries, rafals i altres immobles pertanyents a les milícies de Vic, encara que no fos poblador d'aquella vila.

Emparant-se en aquella autorització, vers 1233 en Bernat de Gozells inicia el repartiment de les terres. Es desconeix l'extensió de cadascuna de les alqueries, però s'ha aconseguit arrebregar-ne algunes dades:

- En Berenguer de Terrades obtingué en alou franc una jovada al *Palmer*, dues en Llorenç Clavell i altres quatre n'Arnau de Santacília, amb les quals instituí un benefici eclesiàstic a l'altar de Santa Cecília de l'església del Sant Sepulcre de la Ciutat. Total: 7 jovades.<sup>110</sup>
- En Ramon Caiol comprà una jovada de l'alqueria *Benissalem* d'en Guillem de Guàrdia i d'en Ferrer de Roquet, més dues que li adjudicaren en alou en les quals construí un celler. En Ramon de Boscanes n'obtingué una altra, dues en Bernat Pauli i altres quatre en Berenguer de Terrades en aqueixa alqueria. Suma: 10 jovades.<sup>111</sup>
- L'alqueria del Mul o *Albagal* devia tenir unes 15 jovades, perquè el seu posseïdor, n'Arnau de Santacília, fa donació a la Seu de Mallorca d'una jovada i mitja com a *desè*, en concepte de dotació, l'any 1247.<sup>112</sup>
- De la superfície de l'alqueria *Bitax* no se'n tenen notícies.

104. ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 92, 85, 129, 137, 138, 139, 140, 141, 149 i 151; Coll, Maria Carme. *El Llibre Manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca (1239-1243)*. Palma: Universitat de les Illes Balears (tesi doctoral), 2012: 922-923 (doc. núm.1088 i 1089).

105. Coll, Maria Carme. *El Llibre Manual...*: 1111-1112 (doc. núm.1520).

106. ACM. Pergamí núm. 7744; i ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 137 i 149.

107. *Partitor electus a civitate et universitate omnium proborum hominem de Vico in civitate et insula maioricensi commorantium et populancium in omnibus cavalleriis suis et porcionibus sibi dandis, assignandis et distribuendis*. ACM. Pergamí núm. 7744; i ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 137 i 149.

108. *Per tria intervalla per literas publicas citati, non venerunt nec miserunt ad partidas suas sicut dictum percipiendas et serviendas*. ACM. Pergamí núm. 7744; i ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 137 i 149.

109. *Ob defectum omnium illorum que debebant habere partes in cavalleriis predictorum proborum hominem de Vico, illorum videlicet que interfuerunt captioni civitatis Maioricarum*. ACM. Pergamí núm. 7744; i ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 137 i 149.

110. ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 138 i 152; ADM. Parròquia de Santa Eulària, pergamí núm. 27.

111. ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 138, 139, 140 i 149.

112. ACM. CC-3413, Llibre Groc, ff. 85.



Allò que tenen d'especial els exemples de Muro i dels homes de Vic just ara esmentats és que no ocorren en terres de reialenc, sinó en territoris pertanyents a les porcions del comte d'Empúries i del vescomte de Bearn, respectivament. És a dir, que davant la insuficiència de terres disponibles per acontentar tots els participants a la conquesta, la requisita d'alqueries i rafals als primitius posseïdors es generalitza. Una vegada que els magnats aconsegueixen reunir-ne la quantitat suficient, donen un termini concret als beneficiaris perquè acudeixin a rebre la seva porció. El termini fou estipulat conjuntament pel rei i pels altres magnats i pobladors, tal com expressen els documents.<sup>113</sup> Aquells que no s'hi presentaren quedaren definitivament exclosos del repartiment.

## 6. Recapitulacions

El contingut dels documents acabats de considerar proporcionen dades fins ara desconegudes relatives al procés del repartiment de l'illa de Mallorca ulterior a la conquesta. Uns nous elements de judici de prou entitat perquè es puguin plantejar noves hipòtesis sobre el seu desenvolupament:

Una vegada presa la Ciutat de Mallorca, es procedí al repartiment del botí moble i semovent. El *Llibre dels Feyts* (cap. 89) justifica la decisió reial en les exigències tumultuoses dels cavallers, els peons i la resta de la mainada, malgrat que el monarca hauria preferit subjugar abans la resistència dels andalusins. El repartiment immoble tingué lloc aproximadament per les mateixes dates, no més enllà del mes de març del 1230, quan l'illa encara no era completament conquerida. Les explotacions agrícoles i els immobles urbans de l'illa foren distribuïts en cinc porcions i adjudicada cadascuna d'elles a un dels magnats caps de fila. En teoria, cada porció és proporcional a l'aportació que havia fet a la conquesta en materials, homes i queviures, avaluada per cavalleries. La rep en qualitat de feu i sota règim d'alou franc, lliure i quiet, únicament sotmès al domini eminent del rei segons el costum de Barcelona.<sup>114</sup> Aquesta primera divisió quedà escadusserament reflectida a la part escrita en àrab del CLA, encara que sigui la còpia d'un original que devia ser més extens i s'ha perdut.

Els magnats s'encarregaren de repartir la massa immobiliària respectiva entre els membres de la seva quadrella, així com de posar les terres en explotació. Aquest procés de subdivisió s'inicia ja el mateix any 1230. En el cas específic de la porció reial, Jaume I comença tot seguit a fer donacions a institucions i a particulars i a establir terres als colons que venen a poblar l'illa.<sup>115</sup> La retribució dels beneficiaris inclosos a la porció reial —una combinació d'Ordes militars, dignataris eclesiàstics, magnats de segona línia, adalils amb els seus *socii*, comunitat jueva i cavallers individuals— es duu a terme de forma aleatòria i sense cap ordre aparent, probablement a petició dels interessats.<sup>116</sup> És el propi monarca qui realitza i signa les donacions, que es formalitzen mitjançant sengles cartes

113. *Ad tempora constituta per dominum regem Aragonum et per magnates et populatores terre Maioricarum*. ACM. CC-3413, Llibre Groc, f. 85.

114. Portella, Jaume. "Les baronies i cavalleries de Mallorca dels segles XIII i XIV. In *feudum ad consuetudinem Barchinone*". *Afers*, 18 (1994): 430-434.

115. Cateura, Pau. "Ampliació de la Corona d'Aragó. I. El Regne de Mallorca". *La Corona de Aragón*, Luis González Antón, Pablo Cateura Bennasser, Ramón Ferrer Navarro, eds. Barcelona – Saragossa: Editorial Aragó, 1989: IV, 129; Pérez, Plàcid. "Mallorca, 1230-1232. Reflexions a partir de la relectura del còdex llatinoaràbic del repartiment". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 66 (2010): 33.

116. Soto, Ricard. "Repartiment i 'repartiments': l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII". *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas/Institució Milà i Fontanals, 1990: 10.





úniques i específiques que són closes i segellades per l'escrivà reial. El *Llibre dels Feys* (cap. 105) explica que, a finals d'octubre, Jaume I parteix de Mallorca i delega l'administració del nou regne en el lloc-gerent en Bernat de Santa Eugènia, qui exerceix el càrrec durant un any. Els mesos de maig a octubre del 1231, el rei torna a ser a l'illa i, en partir, nomena com a nou lloc-gerent n'Assalt de Gúdar. En els períodes d'absència del monarca, ells són els qui continuen expedint els documents de retribució dels beneficiaris en nom de Jaume I, pel que fa les explotacions rústiques; mentre que el batle, en Berenguer de Mont-reial, tramita sols les donacions dels immobles urbans.

Notícies confidencials arribades de l'illa a mitjan abril del 1232 alerten d'un desembarcament imminent de la flota tunisenca, amb l'objectiu d'ajudar a recuperar el territori als correligionaris que es mantenien acantonats a les muntanyes més esquerpes. L'alarma provoca una convocatòria immediata per part del rei dels combatents que havien estat a la presa de l'illa dos anys abans. El monarca amenaça els qui incompleixin el requeriment amb la pèrdua de tot quant els havia atorgat graciosament. La convocatòria comportà una mobilització important d'efectius i el trasllat a l'illa de gran part dels magnats que tenien dominis a Mallorca. Quan Jaume I hi arriba per tercer cop, el maig del 1232, comprova que la notícia era falsa i que res no se'n sap de l'armada tunisenca. Lluny de romandre inactiu, el monarca aprofita l'avinentesa per a sotmetre els darrers nuclis andalusins que resistien a la Serra de Tramuntana.

En aquelles dates, el repartiment reial es troba encara molt endarrerit i lluny d'haver-se completat.<sup>117</sup> Una vegada alliberat de les obligacions militars de conquesta, Jaume I decideix abordar definitivament la qüestió. L'esperonava la urgència de lliurar el regne de Mallorca a l'infant en Pere de Portugal, a qui l'havia enfeudat el setembre del 1231. Tot d'una, però, se n'adona que havia estat excessivament magnànim amb els seus porcioners, i així li ho exposa clarament en Bernat d'Empúries, un dels dos partidors que havia estat nomenat expressament per resoldre les peticions en curs de les milícies de les viles i ciutats. L'apoderat li explica que les terres que restaven a repartir eren insuficients per conciliar els compromisos pendents, i el rei es disposa a adoptar les mesures pal·liatives necessàries. La primera provisió consisteix en exigir, a tots aquells titulars que ja havien rebut explotacions, que mostrin les cartes de donació originals. Una vegada analitzats els escrits, procedeix a revisar a la baixa les concessions, procurant ajustar-les proporcionalment a l'aportació que cadascú havia fet a la conquesta. L'operació afecta a 30 explotacions (6 %) de les 495 consignades en total i deixa en mans del monarca una massa de 123 jovades que pot redistribuir entre altres porcioners. Per als afectats, comporta una minva d'entre el 33 % i el 50 % de la superfície de cada alqueria o rafal. Tot el procés de revisió quedà reflectit en el conegut llistat d'alqueries i rafals que l'escrivà en Pere de Sant Melià consignà en llatí al CLA (f. 1r-19r), carregat de rectificacions, superposicions i afegits. La posterior reproducció del capbreu al CCR (f. 1ra-24va) i al CLR (f. 1-23) netejà el manuscrit de tota màcula i esborrà els rastres més reconeixadors de la revisió realitzada pel monarca. La segona provisió consisteix en executar l'amenaça que havia fet als qui no havien acudit a la crida en defensa de l'illa. Òbviament, aquells qui no s'apressaren a travessar la mar tampoc no presentaren el document original i, en conseqüència, els foren espoliades les tinences que havien rebut per haver desatès les relacions feudo-vassallàtiques. Es desconeix quants porcioners es trobaren en aqueixa tessitura i, per tant, els efectes són impossibles de quantificar.

El cúmul de territoris recuperats mitjançant l'estratègia fins aquí explicada, sumat a les explotacions que encara romanien a les seves mans, permeté al monarca dotar l'infant Pere de Portugal

117. Santamaría, Álvaro. "Alba del reino...": 28.



i els cavallers del seu seguici, així com proveir aquells col·lectius urbans i adalils que encara no havien rebut la seva part. Cal remarcar que la solució no fou aplicada únicament als territoris de reialenc, sinó també a les porcions nobiliàries. El motiu fou el mateix: la manca d'exploracions suficients per satisfer tots els participants a la conquesta. S'ha vist com el comte en Nunyo Sanç donà suport explícit a la determinació presa per Jaume I, i inclús, recomanà resignació als perjudicats per l'espoli. Els lligams feudals i les relacions de poder entre els magnats i els cavallers i vassalls, doncs, es mantenen fermes i estables. Tant el rei com els magnats convocaren els porcioners que encara no havien estat retribuïts, concedint-los un termini per reclamar i rebre la porció respectiva. Aquells que no s'hi presentaren, com les milícies de Vic, es quedaren sense recompensa i els seus béns anaren a parar a mans alienes. Pel que fa a la porció reial, gran part d'aqueixes dotacions complementàries consten igualment a la secció llatina del CLA; però d'altres no hi són. Les concessions fetes a l'Orde del Temple, al paborde de Tarragona i a les milícies de les viles i ciutats, per exemple, cal rastrejar-les en els distints epígrafs del CCR o del CLR.

L'operació de revisar i redistribuir una part dels territoris que Jaume I ja havia atorgat era fàcilment defensable en base al criteri de proporcionalitat pactat a les reunions preparatòries de la conquesta celebrades a Barcelona i Tarragona. Tot i això, l'actuació reial creà molt malestar i ocasionà una certa conflictivitat social. Alguns dels afectats acceptaren la decisió del monarca amb més o manco submissió. D'altres, però, se rebel·laren contra allò que consideraven una usurpació i reaccionaren —això sí— per la via pacífica, recorrent als tribunals ordinaris. Una opció que els resultà inútil, puix que en un elevadíssim percentatge de casos els jutges fallaren a favor del patrimoni reial.

El procés de repartiment de la porció reial acabà el primer de juliol de 1232. El cartulari definitiu és sancionat pel notari Pere de Sant Melió i signat conjuntament per Jaume I i per l'infant en Pere de Portugal en qualitat de senyor feudal del regne de Mallorca. Seguidament, el rei li confereix validesa jurídica. Després d'escoltar els membres del consell de prohoms, adverteix que aquest memorial s'ha de considerar definitiu, i ordena que ningú mai no gosi contradir-lo. Així ho comunica solemnement als pobladors reunits a la plaça de Santa Eulàlia de la Ciutat, i ho fa pregonar igualment a les viles d'Inca i Pollença. També decreta que, en cas de discrepància amb qualque document de concessió anterior, el contingut del capbreu serà superior en dret. Significa, això, que les cartes reials de donació prèvies al juliol del 1232 i discrepants amb el contingut dels còdexs del repartiment restaren sense cap tipus de valor legal. El capbreu, memorial o cartulari, serà custodiat gelosament pels notaris de la cort d'en Pere de Portugal i dels reis de la Corona de Mallorca, i esgrimit com a document de referència a totes les actuacions posteriors. A les dècades següents, qualsevol còpia o reparació d'una carta de concessió, ja sigui per pèrdua, destrucció o deteriorament, ha de ser sol·licitada al batle o al veguer reial. I aquest funcionari mai no autoritzarà l'expedició del duplicat sense haver corroborat prèviament que l'explotació objecte de la concessió està degudament inscrita en els còdexs.

